

Пауліна Дубель-Зеліньска

Жешув

Роль *sacrum* (духовності) в житті особи з набутою неповноцінністю

1. Сутність набутої неповноцінності

Згідно з чинним законом про професійну та суспільну реабілітацію, а також працевлаштування неповноцінних (неповносправних) осіб від 27 серпня 1997 р. неповноцінною є особа з постійною, або періодичною нездатністю виконувати суспільну роль через постійне або тривале порушення можливостей організму, яке спричинює непрацездатність (Закон про професійну та суспільну реабілітацію, а також працевлаштування неповносправних осіб від 27 серпня 1997 р., Збірка законів № 123, пункт 776, розділ 1, ст. 2, поз. 10). Неповноцінну людину характеризує такий фізичний чи психічний стан, який утруднює, обмежує або унеможлиблює їй виконання життєвих завдань відповідно до юридичних і суспільних норм (див. Głąbicka, 2001: 90). Отже, закон висуває на перший план ті аспекти функціонування особи, які в разі виникнення неповносправності зазнають обмеження найбільше. До них належать: виконання суспільних ролей, а також працездатність. Як відомо, людина по своїй природі є особою – суспільною істотою, яка завдяки вихованню занурюється в культуру: „Коли тільки ми вимовляємо слово «особа», замість закриватися в собі – ми відразу стаємо охоплені філософією природи та філософією суспільства” (Mounier, 1960: 204). Особа пізнає постулати, норми, звичаї та діяльність людей як однаково історично зафіксовані, так і актуально демонстровані. Входить в певні суспільні та професійні ролі. З однієї сторони – стає відображенням певних схем, а з іншої – надає їм риси своєї індивідуальності.

Участь у культурі певного суспільства втрачається з моментом набуття неповноцінності. Особа одразу виходить за попередні рамки функціонування. З часом набуває можливості повернутися до попереднього способу життя, однак значно обмежено. Тоді зазнають реструктуризації певні принципи та звички. Стосується це як неповносправної особи, так і її суспільно-професійного оточення. Ключове питання – як у рамках поодинокого і групового бажання нормалізувати нову ситуацію та виріши-

ти проблему меж життєвої активності неповноцінного. Схильність людей до впорядкованості справ, пов'язаних з поведінкою хворої людини, знаходить вираження у створенні двох суспільних ролей: ролі хворого та ролі пацієнта. Обидві ролі створюють можливість двоякого способу життя, тоді коли з'явиться хвороба (Słońska, 2001: 96). „Втілитися в роль хворого означає відійти від суспільного життя. Це роль пацієнта і діяльність лише для потреб власного організму. В екстремальних випадках хворий може або цілком змінити своє життя, підпорядковуючи його хворобі (роль хворого), або не занурюватися у хворобу і ставитися до неї лише як до терапії та профілактики” (Słońska, 2001: 96–97). Обидві ролі представляють собою пропозицію суспільного рішення проблеми життєвої активності особи, що зіткнулася з неповносправністю (див. Słońska, 2001: 97). Але те, який спосіб життя у результаті вибере неповносправна особа залежить не тільки від вищезгаданих суспільних пропозицій, але й від низки інших чинників (Mechanic, 1995). Істотним є те, щоб клінічна хвороба неповносправної особи не перетворилася перманентно у функціональну (див. Słońska, 2001: 97).

2. *Sacrum*

Sacrum означає святість, те, що святе, не повсякденне, незвичайне, відмінне. *Sacrum* з'являється як певна категорія вразливості. На неї спирається поведінка релігійної людини, переповненої почуттям глибокої залежності від сили, значно потужнішої, ніж вона сама чи хто-небудь інший (див. Caillois, 1995: 19). *Sacrum* вона сприймає як „перш за все, небезпечну, незрозумілу, тяжко керовану і дуже дієву силу” (Caillois, 1995: 23). Силу, що переповнює її тривою і надією (Caillois, 1995: 19). Світ *sacrum* співіснує зі світом *profanum*, в якому особа реалізується як суспільна істота: займається своїми справами, працює (Caillois, 1995: 19).

Sacrum має два визначення: теїстичне і атеїстичне.

а) *Sacrum* у теїстичному трактуванні

Сфера *sacrum* у теїстичному розумінні була зарезервована для того простору людського життя, який займається питаннями релігії та віри. Релігія – це стосунки між людиною і Богом (богами) або віруваннями на тему трансцендентної реальності Бога (богів). Вона є емпіричною і позаемпіричною дійсністю. Як емпірична дійсність має вимір вельми суб'єктивний і сенсорний, бо відноситься до переживань і релігійних емоцій. Як позаемпірична дійсність, у свою чергу, має об'єктивний

характер, чисто теоретичний і порядковий, тому що сприймає певну доктрину з її етикою, регулює питання моральності, віросповідання а також організаційно-інституційні форми (див. Wroński, 2013: 7). Релігія то також керування *sacrum* в обрядах (див. Caillois, 1995: 20).

Вчені мають різні погляди на релігію та *sacrum*. Одні представляють релігію як зв'язок людей з *sacrum*, зі святим, з релігійним предметом (*divinum*), що має у основі сферу *sacrum* в структурі людини (Wroński, 2013: 8–9). Інші, у свою чергу, трактують „релігію як безумовний витвір історії або самородний, інстинктивний прояв і потяг” (Wroński, 2013: 8). Представником другої теорії є Рудольф Отто (1869-1937). На його думку, джерелом релігії є почуття. Святість має моральний і раціональний аспект, однак найважливішою ознакою релігії є її ірраціональність і елемент чутливості. Категорія святості заключає в собі щось невимовне, щось, чого ми не в стані висловити за допомогою загально вживаних понять, що обмежують *sacrum*. Цей додатковий елемент святості Отто називає - *numinosum* (лат. *numen*, *-inis* – божа воля, сила, могутність божества, божа істота, оракул): „Святість без її морального елементу, а особливо [...] без її раціонального елементу” (Otto, 1993: 33). *Sacrum* не має бути зрозумілим – розуміння десакралізує, знищує *numinosum*, нівечить віру і релігію (Tanalski, 1995: 9). *Numinosum* це те, що пізнається під час релігійного усвідомлення (Otto, 1993: 32). Характеризується несамовитістю, дивом, є саме чимось ірраціональним, таким, що не можна сформулювати. Його не можливо однозначно визначити, та пояснити. До *numinosum* можна лише спонукати, щоб хтось його відчув. Поняття *sacrum* у R. Otto обіймає саме переживання і *numinosum*. Otto переконує, що визнаючи святості, ми переживаємо почуття амбівалентності: залежності, жаху (Otto, 1993: 40; пор. Caillois, 1995: 22, 45) (страху, величі, сили, таємничості) (Otto, 1993: 42–52; пор. Caillois, 1995: 38), чарівності (захоплення, любові, благодаті, спасіння) (Otto, 1993: 59–71). Святість повністю охоплює не тільки релігію, її можна опосередковано застосовувати і в етиці (Otto, 1993: 32).

Людина міцно пов'язана з релігією, бо основою будь якої релігії є людина. Світська людина – нащадок релігійної людини (Wroński, 2013: 6–7) і, навпаки, – віра людини, її релігійність формує культуру, та й взагалі всю світськість. Це відбувається тому, що два світи: *sacrum* і *profanum* поєднуються та визначаються лише у взаємному співвідношенні (Caillois, 1995: 19). Всілякі *divinum*, як наприклад, святилища, святі місця, споруди, пам'ятники, затверджують ідею *sacrum* на землі (Caillois, 1995: 20), стаючи цим самим елементом і каталізатором творчості.

Людина, живучи в культурному та суспільному середовищі, невпинно шукає Бога в знаках. Як же вона доходить до поняття *sacrum*?

Мар'ян Русецькі (1942–2012) вважає, що для того, аби людина могла відчутти присутність Бога у світі, їй потрібна тиша, відірваність від щоденного галасу життя, спокій, задумливість, замилювання спогляданням світу. Хто уміє побачити у природних явищах і цілісності світу його невимовну красу, мудрість, силу, динамізм існування, таємничість, цікавість та велич, той повстає перед обличчям таємниці (Rusecki, 1997, за: Wroński, 2013: 11–12).

b) *Sacrum* в атеїстичному трактуванні

Зі святістю в цьому аспекті ми можемо мати справу в предметному та суб'єктному значенні. У першому випадку *sacrum* може бути кожен елемент дійсності, якому приписується святість, що не пов'язаний з вірою в існування надприродного божества, але цілком локалізований у тлінному світі, хоча недоступний щоденно (напр., державний герб, прапори, гімн, відзнаки, слова присяги, найвищі посади в суспільних і державних структурах і усталена між ними ієрархія, предмети індивідуальної шани, звичаї і т.п.). У другому випадку святістю є люди, яким, завдяки місцю, що вони займають в суспільній структурі, та виконуваних ролі, - приписуються надзвичайні таланти і вміння (див. Tanalski, 1995: 5–6).

3. Специфіка *sacrum* – підсумок

Представлені перспективи поняття *sacrum* свідчать про його подвійний онтологічний характер. Святість є водночас буттям, силою і переживанням, отже явищем, однаково фізичним, як і метафізичним, психічним і інтелектуальним. Як буття і сила *sacrum* більш стабільний, незмінний. Як переживання – швидкоплинний, змінний. Будучи буттям і силою, *sacrum* має чисто розумове пояснення, підтримане фактами та доказами. Будучи переживанням, *sacrum* стає більш рефлексивним та емоційно мотивованим (див. Tanalski, 1995: 7).

4. Роль *sacrum* у житті неповносправної особи, стан з точки зору «теорії доповнень»

Віруюча людина шанує *sacrum*, вірить у нього. Переживає свою нікчемність і тендітність, спостерігаючи чужу радість, біль і страждання. Людина неповносправна шанує *sacrum*, довіряє йому з причини своєї

безпомічності: небезпечної та невиліковної хвороби, тривалого каліцтва або тимчасової інвалідності, у болю, який відчуває, вбачає майбутню винагороду. Страждання трактує як пожертву та відчуття задоволення. Неповносправність має очищаючі властивості: особа відхиляє попередні звички та все, що стосується нормального людського перебігу життя: роботу, товариство, сон, їжу, статеву активність; позбувається негативних конотацій з *profanum*: збагачується, проходить внутрішню зміну (див. Caillois, 1995: 41). Зрікаючись привілеїв загального життя, проходить дорогу символічної смерті й заново відроджується (див. Caillois, 1995: 42), у ситуації невпевненості знаходить опору в теїстичному *sacrum* (яким можуть бути Бог і релігія, а також все, що їх стосується), та атеїстичному (особи, предмети, звичаї, що користуються винятковим суспільним визнанням).

У ситуації екзистенціального неспокою, пошуку сенсу життя, розуміння та значення того, що спіткало людину, релігія дає людині відповідь. По-перше, Бог є опорою. По-друге, схвалення релігії відкриває неповносправну людину іншій людській особі, а також собі самому (див. Sakowicz, 2009). По-третє, поява сфери святого надає можливість отримати точку відліку для орієнтування у хаотичній дійсності (Eliade, 1970). Вчетверте, релігійна практика навколо *sacrum* символізує святий час, який не минає, не закінчується, а є основою людського існування, що повторюється, певним пунктом відліку швидкоплинності людського життя (Eliade, 1970; див. Tanalski, 1995: 7). Усі перелічені проблеми приносять розуміння та внутрішній спокій. Неповносправна особа змушена зупинитися, зазирнути всередину себе, зауважити особу в собі і в оточенні. З досвідом і переживанням теїстичного *sacrum* здобувається відчуття безпеки та розрядки. Короткочасна нестабільність життєвої ситуації врівноважується постійним *sacrum*. Наближення до *sacrum* дає надію на поліпшення існуючої ситуації, а якщо до цього немає перспектив – надію на вічне щастя. Споглядання *sacrum* в ситуації своєї неповносправності дає змогу зрозуміти, що в цьому є якийсь сенс, надає особі можливість відчути себе потрібною та зобов'язаною, бути прикладом і свідченням відваги.

Отримана допомога і опіка оточення (світських людей) спонукають особу до атеїстичного *sacrum* – утверджують у переконанні про рушійну силу деяких людей, підсилюють віру в іншу людину, в силу її компетенції та доброї волі, відхиляють старі та створюють нові людські стосунки. Це надзвичайно важливо у добу повального розпаду суспільних зв'язків (Śniegulska, 2013: 50).

Добре, коли обидві площини *sacrum* взаємодоповнюються, тоді особа внутрішньо розвивається. За „теорією доповнень” розвиток стосується

окремої особи, тобто інтелектуальних, емоційних, вольових і моральних здібностей (Dubiel-Zielińska, 2015: 107). „У розвитку людини, що перш за все є духовною структурою, немає кінцевого пункту, немає стану реалізації” (Dubiel-Zielińska, 2015: 50; див. Maslow, 1970: 228). Розвиток разом з причинністю дій зумовлюють людське життя (Dubiel-Zielińska, 2015: 56), яке є пошуком доповнень дій з особовим і суспільним (причинним) характером. Причинні дії – це цілеспрямовані дії для задоволення потреб причинних дій у світі (Dubiel-Zielińska, 2015: 57). Вони є особистим виміром життя людини (Dubiel-Zielińska, 2015: 56). Якщо хвороба обмежує можливості неповносправної людини, то це стосується не тільки суспільних справ, вона закриває йому дорогу до реалізації власних потреб і прагнень (див. Słońska, 2001: 103). Це ставить його часто перед примусом вчинити вибір між тим, що важливе і цінне та тим, що водночас можливо виконати (див. Słońska, 2001: 101). Правильним рішенням може бути „перенесення активності з одних завдань на інші, або початок реалізації компенсаційних завдань” (Słońska, 2001: 102).

Усвідомлення цінностей дає змогу зрозуміти, що саме вони значною мірою визначають лінію поведінки неповносправного. Загально відомо, що цінності є критерієм вибору людських прагнень (Matuszewicz, 1975). Неповносправність особи може їй утруднювати або унеможливити реалізацію певних цінностей, наприклад роботу за улюбленою професією. „Може також бути причиною специфічного підходу до проблеми пріоритету вартості. Ці обмеження не провадять однак до зменшення впливу вартості. Вони можуть лише впливати на їх ієрархію у свідомості хворого, а також на надання їм переваги відносно аутотелічності та інструментальності (самоцілі та досягнення цілі)” (Słońska, 2001: 102). Тут з’являється площина впливу *sacrum*. Сфера святості, що інколи є доповненням до теперішнього повсякдення, в хворобі стає змістом життя, стрижнем сьогодення і суттю майбутнього. *Sacrum* повертає людину до поняття цінностей. Основними цінностями за „теорією доповнень” є: людяність, гідність, радість, відповідальність, свобода, мудрість.

Для неповносправної особи істотне значення має цінність свободи та мудрості, а також радості, оскільки поява хвороби може бути для людини привабливим шансом (Cole, Lejeune, 1972) і розвитком – шансом особи на звільнення від ірраціоналізму, схем, помилок пізнання; розвитком особи за рахунок розширення та інтенсифікації досвіду до самосвідомості й технології доброго життя. Свобода і мудрість проникають і доповнюють одне одного – тільки мудра людина насправді вільна, але вільна людина внутрішньо стає мудрою. До свободи ми йдемо дорогою правди. До правди нас провадить мудрість. Свобода визначає внутріш-

не відчуття людини (мудрої), яка розвиває свої знання, здібна панувати над своїми пристрастями, але мудрість є ефектом цього вміння, відкритості до нового досвіду, тобто прагнення до розширення меж своєї внутрішньої свободи. Мудрість і свобода взаємно інтенсифікуються. Чим більше в людині знання (самосвідомості), тим більше свободи. Свобода і мудрість породжують почуття радості.

Радість існування доступна неповносправній особі як почуття задоволення, спричинене досвідом (особистим і суспільними), що має позитивну оцінку (Dubiel-Zielińska, 2015: 104). Бо люди „реагують не тільки на об'єктивні ознаки ситуації, але часом, перш за все - на її значення” (Słońska, 2001: 100). Отже, якість сприйняття ситуації значною мірою залежить від бажання і вміння побачити у ній ряд перспектив. Хоч хвороба багато змінює, вона не рівнозначна регресу. З'являються інші, важливі обставини, які сприяють переорієнтації, інтенсифікації і посиленню дій, скерованих на пошук доповнень, адекватних до потреб і можливостей неповносправного.

Література

- Caillois R. (1995). Człowiek i sacrum. Przełożyły A. Tatarkiewicz, E. Burska. Oficyna Wydawnicza Volumen. Warszawa.
- Cole S., Lejeune R. (1972). Illness and the Legitimation of Failure. „American Sociological Review”, 37, 347–356.
- Dubiel-Zielińska P. (2015). Teoria dopełnień. Pomiedzy nieutilitarystycznym konsekwencjalizmem a personalizmem i perfekcjonizmem. RS Druk Sp. z o. o. Rzeszów.
- Eliade M. (1970). *Sacrum – mit – historia*. PIW. Warszawa.
- Eliade M. (1999). *Sacrum i profanum*. O istocie religijności. Przełożył R. Reszke. Wydawnictwo KR. Warszawa.
- Głąbicka K. (2001). Polityka wobec osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej. „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, rok I, 1 (styczeń–marzec), 90–94.
- Maslow A. (1970). Motywacja i osobowość. Przełożyła P. Sawicka. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- Matusiewicz Cz. (1975). Psychologia wartości. Lubuskie Towarzystwo Naukowe. PWN. Warszawa–Poznań.
- Mechanic D. (1995). Sociological Dimensions of Illness Behavior. „Social Science & Medicine”, 41(9), 1207–1216.
- Mounier E. (1960). Co to jest personalizm? Przełożył A. Krasiński. W: E. Mounier. Co to jest personalizm? oraz wybór innych prac. Biblioteka „Więzi”. Tom I. Wybór i redakcja tomu pierwszego: Andrzej Krasiński. Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”. Kraków. 159–252.

- Otto R. (1993). *Świętość: elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*. Thesaurus Press. Wrocław.
- Parsons T. (1969). *Struktura społeczna a osobowość*. PWE. Warszawa.
- Rusecki M. (1997). *Istota i geneza religii*. Wydawnictwo Diecezjalne. Sandomierz.
- Sakowicz E. (2009). *Religioznawstwo. Polihymnia*. Lublin.
- Słońska Z. (2001). Znaczenie kontekstu sytuacyjnego dla codziennego życia chorego przewlekle. „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, rok I, 1 (styczeń–marzec), 95–104.
- Śniegulska A. (2013). *Refleksje nad współczesnym wychowaniem*. UR. Rzeszów.
- Tanalski D. (1995). *Dialektyka sacrum i profanum*. Wykłady otwarte UMCS. UMCS. Lublin.
- Wroński S. (2013). *Świętość (Sacrum)*. Kraków.
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 27 sierpnia 1997 r., Dz.U. nr 123, poz. 776.
- Życiński J BP (1996). *Sacrum i kultura*. Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej BIBLOS. Tarnów.

Роль *sacrum* (духовності) в житті особи з набутою неповноцінністю

Анотація

Стаття виявляє суть неповноцінності відповідно до юридичних та звичаєвих норм. Характеризує суспільну пропозицію вирішення проблеми життєвої активності особи, якої торкнулася неповноцінність: роль хворого, роль пацієнта. Описує специфіку явища неповносправності, а також аспекти функціонування, що зазнають обмежень через хворобу. Пояснює чим є *sacrum* порівняно з *profanum*. Описує теїстичне і атеїстичне, предметне та суб'єктне трактування святості. Зрештою, показує роль *sacrum* в житті особи з обмеженою працездатністю. Показує, як ця особа сприймає свою ситуацію і чому звертається до *sacrum*. У результаті посилається на „теорію доповнень” та її основні цінності, які мають найбільше значення в житті особи з набутою обмеженою працездатністю: свободу, мудрість і радість.

Ключові слова: неповноцінність, *sacrum*, свобода, мудрість, радість

Rola *sacrum* w życiu osoby z niepełnosprawnością nabytą

Abstrakt

Artykuł ukazuje istotę niepełnosprawności odwołując się do norm prawnych oraz zwyczajowych. Charakteryzuje społeczną propozycję rozwiązania problemu życiowej aktywności osoby dotkniętej niepełnosprawnością: rolę chorego, rolę pacjenta. Opisuje specyfikę zjawiska niepełnosprawności oraz aspekty funkcjonowania ulegające ograniczeniu w chorobie. Tłumaczy, czym jest *sacrum*, w opozycji do *profanum*. Opisuje teistyczne i pozateistyczne, przedmiotowe i podmiotowe ujęcie świętości. Na koniec obrazuje rolę *sacrum* w życiu osoby niepełnosprawnej. Pokazuje, jak osoba niepełnosprawna postrzega swoją sytuację i dlaczego zwraca

się ku *sacrum*. W efekcie nawiązuje do „teorii dopełnień” i jej czołowych wartości, które zdają się mieć największe znaczenie w życiu osoby z niepełnosprawnością nabytą.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, *sacrum*, wolność, mądrość, radość

The role of *the sacred* in the life of a person with acquired disabilities

Abstract

The article shows the essence of disability by referring to the legal and customary norms. It characterizes the social proposal to solve a problem of practical activity of the person touched with disability: the role of the sick person, the role of the patient. It describes the specificity of the phenomenon of disability and those aspects of functioning which are limited in disease. It explains what *the sacred* is, versus to *the profane*. It describes theistic and non-theistic, subjective and objective approach of holiness. In the end the article shows the role of *the sacred* in the life of a disabled person. It indicates how a disabled person sees his/her situation and why he/she turns to *the sacred*. As a result, it refers to “the theory of complements” and its leading values that seem to be most important in the life of a person with acquired disabilities: freedom, wisdom and joy.

Key words: disability, *the sacred*, freedom, wisdom, joy